

ƏLAVƏ: HÖKUMƏTİN NÖQTEYİ-NƏZƏRİ

Bu əlavə ECRI-ın Azərbaycanda baş verən vəziyyət barəsindəki analiz və təkliflərinin bir hissəsini təşkil etmir.

ECRI ölkənin monitorinqilə bağlı öz proseduruna uyğun olaraq hazırki hesabatın birinci layihəsini hazırlamaq üçün Azərbaycan dövlət orqanları ilə məxfi dialoq aparıb. Dövlət orqanlarının şərhlərindən bir hissəsi seçilib və hesabatın son versiyasına daxil edilib (bu, sadəcə birinci layihə mətninin nəzərdən keçirilmə tarixi olan 11 dekabr 2015-ci ilə qədər baş verən hadisələri nəzərə alır.

Dövlət orqanları aşağıdakı nöqteyi-nəzərin hesabatın əlavəsi kimi daxil edilməsini də xahiş edib.

İrççiliyə və Düzümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyasının (ECRİ) Azərbaycan üzrə beşinci monitoring dövrü hesabatı üzrə Azərbaycan hökumətinin şərhləri

Azərbaycan hər zaman İrççiliyə və Düzümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyası (ECRİ) ilə əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət vermişdir. 1-5 iyun 2015-ci il tarixində ECRİ-nin Azərbaycana son səfəri zamanı qurum tərəfindən xahiş olunmuş bütün maraqlı tərəflərlə görüşləri təşkil etməklə ölkəmiz ECRİ ilə tam əməkdaşlıq etmişdir.

Təəssüflər olsun ki, hazırki məruzə nümayəndə heyəti tərəfindən qaldırılan məsələlərə dair real vəziyyəti, eləcə də rəsmilərin fikirlərini tam əks etdirməkdənsə, etibarsız, qeyri-dəqiq mənbələrə istinadən yanlış qiymətləndirməyə üstünlük verir. Azərbaycanın bu sahədə çoxsaylı nailiyyətləri və müsbət məqamlarına hesabatda yer verilmir. Bu məruzə Azərbaycanın müqayisəli üstünlüyə malik olduğu düzümlülük və multikulturalizm kimi sahələrdə müsbət nailiyyətlərini təhrif etmək cəhdi sayıla bilər, bu səbəbdən məruzəni balanslı sənəd kimi nəzərdən keçirmək olmaz.

Azərbaycanın hökumət rəsmiləri dəfələrlə ECRİ nümayəndə heyətinə və onun katibliyinə müraciət edərək, məruzədə iddia edilən Azərbaycanda “Ermənilərə qarşı mənfi münasibət” kimi qələmə verilmiş məqamların səbəblərinə aydınlıq gətirməyi xahiş etsə də, təəssüf ki, bu müraciət baxılmamış qalmışdır. Bu səbəbdən, biz bu məruzənin oxucularının diqqətini aşağıdakı məsələlərə yönəltmək məcburiyyətindəyik:

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlarında davam edən silahlı münaqişə Azərbaycan ərazisinin 1/5-nin işğalı ilə nəticələnmiş və təqribən ölkənin hər 9 vətəndaşından 1-nin məcburi köçkün və ya qaçqına çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Ermənistan Respublikası müharibənin başlanmasına və Azərbaycana qarşı güc tətbiq edilməsinə, ərazilərinin işğal edilməsinə, münaqişə zamanı kütləvi etnik təmizləmə aparmasına və digər ağır cinayətlər törədilməsinə görə məsuliyyət daşıyır.

Beynəlxalq ictimaiyyət davamlı şəkildə, Azərbaycana qarşı hərbi qüvvə istifadəsini və ərazilərinin işğal edilməsini qətiyyətlə pisləmişdir. 1993-cü ildə BMT TŞ 822(1993), 853(1993) 874(1993) və 884(1993) sayılı qətnamələr qəbul etmişdir. Belə ki, bu qətnamələrdə Azərbaycana qarşı gücdən istifadə və onun ərazilərinin işğal edilməsi pislənilib, eləcə də, Azərbaycanın suverenliyi, ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığı bir daha təsdiq edilib. Sözügedən qətnamələrdə BMT Dağlıq-Qarabağ regionunun Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunu bir daha təsdiq edib və işğalçı qüvvələrin bütün işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərindən dərhal, tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edib. Digər beynəlxalq təşkilatlar da eyni mövqeni tutmuşlar. Belə ki, AŞPA “Sərhədyanı zonalarda sakinlərin bilərəkdən sudan məhrum edilməsi” adlı 2085 sayılı son qətnaməsində Dağlıq Qarabağın və bitişik ərazilərin Ermənistan tərəfindən işğalını pisləmiş və Erməni silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazisindən dərhal çıxarılmasını tələb etmişdir.

Son dövrdə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (ECHR) Azərbaycanın işğal edilmiş Laçın bölgəsindən (Çıraqov və başqaları Ermənistanına qarşı) olan bir qrup insan tərəfindən Məhkəməyə çıxarılmış işə baxmışdır. Strasburq məhkəməsi son qətnaməsində ərizəçinin xeyrinə qərar çıxarmış, Ermənistan tərəfindən “İnsan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyasından irəli gələn bir sıra azadlıqların, o cümlədən mülkiyyət hüququ (Protokol 1, Maddə 1), Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ (Konvensiyanın 8-ci maddəsi), səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ (Konvensiyanın 13-cü maddəsi) ilə əlaqəli hüquqların davamlı pozulması faktlarını tanımışdır. Bundan əlavə, Məhkəmə Ermənistanın Azərbaycan ərazilərini qeyri-qanuni işğalı və bu ərazilərdə hərbi mövcudluğuna dair məsuliyyətini davamlı şəkildə inkar etməsinə təsirli formada son qoydu.

Beynəlxalq ictimaiyyətin bu məsələyə münasibətinə tamamilə məhəl qoymadan və beynəlxalq hüququ kobud surətdə pozaraq, Ermənistan işğalın mövcud status kvo vəziyyətini saxlamaq, tutulmuş ərazilərdə hərbi qüvvələrin gücləndirilməsi, həmin ərazilərin demoqrafik, mədəni və fiziki xarakterini dəyişmək və yüz minlərlə Azərbaycanlı məcburi köçkünlərin bu ərazilərdə olan evlərinə, mülklərinə qayıtmasına mane olmaq məqsədilə səylər göstərməkdə davam edir.

2 aprel, 2016-cı il tarixində Ermənistan silahlı qüvvələri işğal olunmuş ərazilərdəki mövqelərdən qoşunların təmas xətti boyunca Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin mövqelərini və təmas xəttinə yaxın ərazilərdə Azərbaycanın nəzarəti altında olan mülki əhalinin sıx yaşadığı məntəqələri ağır artilleriya və iri çaplı silahlardan intensiv atəşə tutub. Ermənistanın hücumları və sonrakı həmlələri nəticəsində, qoşunların təmas xətti boyunca şəhər və kəndlər atəşə məruz qalıb, uşaqlar da daxil olmaqla bir neçə nəfər mülki Azərbaycan əhalisi öldürülüb və yaralanıb. Sonradan həyata keçirilən məhkəmə-tibbi ekspertizası nəticəsində Azərbaycan hərbi qulluqçularının cəsədlərində ölümdən sonra həyata keçirilən çoxsaylı işgəncə əlamətləri qeyd alınıb.

Ermənistanın Azərbaycan mülki əhalisinə və mülki obyektlərinə birbaşa və qəsdən hücumları, o cümlədən Azərbaycan hərbi qulluqçularına qarşı qeyri-insani davranışı beynəlxalq humanitar hüququn və insan haqları hüququnun ciddi şəkildə pozulmasıdır.

Bütün bunları nəzərə alaraq, biz Avropa Şurası tərəfindən yaradılmış müstəqil qurum olan ECRİ-dən Ermənistan tərəfindən minlərlə etnik Azərbaycanlının sürgün edilməsi və Azərbaycanın beynəlxalq hüquqla tanınmış ərazilərinin işğal olunması məsələsində daha səmimi və düzgün yanaşma gözləyirik.

Ermənistan Azərbaycan torpaqlarını işğal etdiyinə görə, ECRİ ölkənin bu ərazilərində vəziyyəti yoxlaya bilməmişdir. Təəssüf doğurur ki, ECRİ özünün 5-ci dövrü hesabatında “Dağlıq Qarabağ və ona bitişik 7 işğal olunmuş rayon bu məruzənin ünvanlandığı Azərbaycan hökumətinin effektiv nəzarəti altında deyil. Buna görə də, ECRİ bu ərazidə vəziyyəti nəzərdən keçirməyəcək” kimi bir sətiraltı qeydlə kifayətlənərək, Ermənistanın təcavüzünü pərdələməyə çalışır. Halbuki, eyni cümlələr 5 il əvvəl qəbul olunmuş 4-cü məruzənin əsas mətnində yer almışdı. Bundan əlavə sənədin dili çox qeyri-dəqiqdir, aydın deyil, eyni zamanda işğalçının - Ermənistanın adını əks etdirmir və bu da sanki Azərbaycanın öz rayonlarına məhəl qoymadığı və ya həmin əraziləri tərk etməsi haqqında yanlış təəssürat yaradır. Bəzi məqamlarda çox detallara gedərək məsələni guya Azərbaycanda həbsdə saxlanılan şəxsin polis tərəfindən irqi mənsubiyyətinə görə təhqirə məruz qalması məsələsini işıqlandıran ECRİ-nin Azərbaycanın beynəlxalq hüquqla tanınmış ərazilərini hərbi təcavüz altında saxlayan işğalçını öz adı ilə çağırması suallar doğurur.

Ermənistanın təcavüzkar siyasətinə baxmayaraq, minlərlə etnik erməni Azərbaycanda sülh şəraitində yaşamaqda davam edir və Azərbaycan qanunları vətəndaşlar arasında, o cümlədən etnik ermənilərə münasibətdə istənilən ayrı-seçkiliyi qadağan edir.

Etnik və milli azlıqların vəziyyətinə gəlicə qeyd etmək istəyirik ki, Azərbaycanlılar əsrlər boyu digər milli azlıqlar və xalqlarla bir yerdə sülh şəraitində yaşamışdır. Konstitusiyada təsbit olunduğu kimi Azərbaycan Respublikası etnik mənşəyindən asılı olmayaraq və vətəndaşlar arasında ayrı-seçkilik salmadan bütün Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının əsas insan hüquqları və azadlıqlarını qoruyur. Azərbaycan hökuməti Azərbaycan etnogenezisin formalaşmasında rol oynayan Azərbaycanlıların və milli azlıqların birgəyaşayışını eləcə də qanun qarşısında onların bərabər hüquqlarını təmin edir.

Müxtəlif milli azlıqların nümayəndələri Azərbaycan dövlət strukturlarında geniş təmsil olunublar. Milli azlıqların kompakt yaşadığı ərazilərdə yerli əhalinin nümayəndələri yerli icra hakimiyyətində, yerli dövlət strukturlarında və digər idarələrdə aparıcı vəzifələr tuturlar. Milli

azlıqların nümayəndələri Azərbaycan Prezidentinin Administrasiyasında, Parlamentdə, Nazirlər Kabinetində, Konstitusiyə Məhkəməsində, Mərkəzi Seçki Komissiyasında, hüquq-mühafizə orqanlarında və digər dövlət qurumlarında çalışırlar.

Məruzədə yer alan “talış milli azlığına qarşı nifrət nitqindən istifadə edilməsi” ittihamlarını tamamilə rədd edirik. Başqaları kimi, talış etnik azlığına məxsus olan vətəndaşlar da sülh şəraitində və qarşılıqlı harmoniya şəraitində bütün hüquqlardan istifadə edərək yaşayırlar.

ECRI-nin bir QHT-yə istinad edərək Azərbaycanın tarix boyu qoruyub saxladığı **dini dözümlülük** həqiqətlərini təhrif etməsinə cavab olaraq biz aşağıdakı faktları təqdim etmək istərdik:

Konstitusiyaya (18-ci maddə, Din və dövlət) və “Dini etiqad azadlığı haqqında” Qanuna görə bütün dinlər qanun qarşısında bərabərdir. Heç bir din və ya dini birlik digərinə qarşı üstünlüyə sahib deyil və ya qadağalara məruz qalmır. Dövlət hər bir dini qrup nümayəndələrini bərabər hüquqlarla təmin edir və dini icmalara fərqli münasibət göstərmir. Bütün dini icmalara eyni səviyyədə dəstək verilir, maliyyə də daxil olmaqla müvafiq yardımlar göstərilir. (2015-ci ildə, dövlət tərəfindən qeydiyyatdan keçmiş müsəlman icmalarına 3 mln AZN və qeydri-müsəlman dini icmalarına isə 400 min AZN maliyyə yardımı edilmişdir).

Müsəlman azlıqların və “qeyri-ənənəvi” dini icmaların qeydiyyat zamanı çətinliklərlə üzləşməsi, qadağalara və ayrı-seçkiliyə məruz qalması iddialarına gəlinə, onu qeyd etməliyik ki, ölkəmizdə dini dözümlülük yüksək səviyyədədir və hər hansı bir dini ayrı seçkilik qadağan olunur. Müxtəlif dinlərə mənsub olan icmaların nümayəndələri arasında qarşılıqlı hörmət var. Hazırda 1800 məscid, 5 Ortodoks, 1 Katolik, 1 Luteran, 2 Alban-Udi, 4 Gürcü-Ortodoks kilsəsi, 6 sinaqoq və digər ibadət evləri ölkədə fəaliyyət göstərir. 700-ə yaxın İslam dini icması, 22-si Xristian, 9-u Yəhudi, 2-si Bahai və 1-i Krişna olmaqla 34 qeyri-müsəlman dini icması fəaliyyət göstərir. Azərbaycan müxtəlif din və etiqad nümayəndələrinin birgə və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşadığı bir müsəlman dünyəvi dövləti olmaqla yaxşı nümunə kimi göstərilə bilər.

Məruzədə təxribat xarakterli iddia kimi səslənən Azərbaycanda sünni müsəlmanlara qarşı ayrı seçkiliyin olması məsələsinin reallıqla heç bir əlaqəsi yoxdur. Bundan əlavə, “bir çox sünni müsəlmanların tarixi etnik azlıqlara, məsələn ləzgilərə” aid olduğunu qeyd etmək sadəcə düzgün deyil. Bir neçə ay əvvəl, Azərbaycanın böyük məscidlərindən birində, Şiə və Sünni müsəlmanlar bir yerdə ibadət edirdilər. Bu hal özü Azərbaycanda həm müsəlman icmaları arasında, həm də ümumiyyətlə bütün cəmiyyətdə əlverişli şəraitin olmasından xəbər verir.

Xristianlıq Azərbaycanda ikinci ən geniş yayılmış dindir. Xristianlığın müxtəlif istiqamətləri - Ortodoks, Katolik, Lüteran və Protestant təriqətləri fəaliyyət göstərir.

Məruzədə əks olunmuş Azərbaycanda yaşayan Yəhudi azlıqlarına dair paraqraflara gəlinə, qeyd etməliyik ki, Anti-semitizmlə bağlı Azərbaycanda bir dənə də olsun fakt qeydə alınmamışdır. Hazırda, ölkədə 8 sinaqoq, 2 Yəhudi məktəbi və Yəhudi mədəniyyət mərkəzi fəaliyyət göstərir. ABŞ-dan, İsraildən və digər dövlətlərdən olan Yəhudi nümayəndə heyətləri Azərbaycana səfər etmişlər. Onlar Azərbaycanın Yəhudilər üçün bir çox Qərb dövlətlərindən də təhlükəsiz yer olduğunu şahidi olmuşlar. Onların bəziləri ölkə haqqında təəssüratlarını Time Magazine, Yerusalemlə Post qəzeti, Huffington Post və JNS.org internet portallarında bölüşmüşlər. Təkcə həmin məqalə başlıqları (“Azərbaycan Orta Şərqdə Dözümlülük Vahəsidir”, David Volpe, “Azərbaycanda Yəhudi Həyatı müsəlman çoxluqlu millətin dözümlülük nümayişidir”, Peter Rotolz, “Azərbaycan mənim İsrail haqqında ümidlərimi necə qaytardı?”, Yael Lerman Mazar, “Bakı - dialoq və sülhün unikal geosiyasi toplaşma məkanı”, Annet Blum) müəlliflərin Azərbaycan həqiqətləri, ölkədəki etnik, dini və mədəni vəziyyətlə

bağlı təsəvvürlərini nümayiş etdirir. Yuxarıda adları çəkilən məqalələrin internet ünvanları aşağıdakılardır:

<http://time.com/4099548/azerbaijan-is-an-oasis-of-tolerance-in-the-middle-east/>;

<http://www.jns.org/latest-articles/2015/11/12/jewish-life-in-azerbaijan-embodies-muslim-majority-nations-culture-of-tolerance>;

<http://www.jpost.com/Opinion/How-Azerbaijan-restored-my-hope-in-Israel-434507>;

http://www.huffingtonpost.com/annette-blum/baku-a-unique-geopolitica_b_8936520.html

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının və Avropa Şurasının üzvü kimi Azərbaycan mədəniyyətlərarası dialoqun təşviq edilməsinin necə əhəmiyyətli və vacib bir məsələ olduğunu anlayır. Bu səbəbdən, Azərbaycan son dövrdə 140-dan çox ölkədən olan dövlət və hökumət başçılarının, rəsmilərin, alimlərin, ekspertlərin, vətəndaş cəmiyyəti və KİV nümayəndələrinin daxil olduğu 4000-dən çox iştirakçının iştirak etdiyi BMT Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumuna ev sahibliyi etmişdir. Forumun sonunda Bakı bəyannaməsi qəbul edilmişdir ki, bu da ekstremizm və zorakılığa qarşı mübarizə aparmaq, hamı üçün sülhü, təhlükəsizliyi və əmin-amanlığı təmin etmək üçün mədəniyyətlərarası dialoqu və multikulturalizmi təşviq etmək istiqamətində dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar üçün normativ sənəd rolunu oynayacaq.

Dini icmaların yenidən qeydiyyatı məsələsinə gəlincə, qeyd olunmalıdır ki, həm islam, həm də qeyri islam icmaları üçün bərabər şərait yaradılmışdır. Sənədlərin qəbul olunması və onların qanunauyğunluğunun yoxlanılması prosesi, dövlət qeydiyyat məsələsi effektiv təşkil olunmuşdur. 2009-cu il sentyabr ayından başlayaraq 800-dən artıq dini icmanın sənədi qeydiyyat və yenidən qeydiyyat üçün qəbul olunmuşdur. İndiyə qədər 577 dini icma qeydiyyatdan keçmişdir. Bu icmalardan 372-si yenidən, 205-i isə ilk dəfə qeydiyyatdan keçənlərdir. Qeydiyyata alınmış dini icmaların təriqətlər üzrə bölgüsü belədir: 556 qeydiyyatdan keçən qurum islam və 21-i (12 xristian, 6 yəhudi, 1 krişna və 2 bahai) isə qeyri-islam dini icmalarıdır. Qeydiyyatından imtina edilmiş dini icmalar isə imtinaya səbəb olmuş çatışmamazlıqları aradan qaldırandan sonra DQDK-nə yenidən qeydiyyat üçün müraciət edə bilərlər.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi (DQDK) yenidən qeydiyyatdan keçməmiş dini icmaları ləvğ etmək hüququna malik deyil. Buna görə də, yenidən qeydiyyatdan keçməmiş dini icmaların şəhadətnamələri qüvvədə qalır və onların böyük əksəriyyəti fəaliyyətini davam etdirir.

Alternativ hərbi xidmət məsələsinə gəlincə isə, qeyd olunmalıdır ki, Konstitusiyanın 76-cı maddəsinə (2-ci bənd) istinadən, “Əgər hərbi xidmət şəxsin əqidəsinə ziddirsə, belə halda, qanunla müəyyən edilmiş qaydada hərbi xidmət alternativ xidmətlə əvəz oluna bilər”. Bu qayda eyni zamanda 2012-ci il, 10 Fevral tarixli “Hərbi xidmət və hərbi vəzifələr haqqında” Qanunun 3.3 maddəsində də öz əksini tapıb. Lakin, Ermənistanla müharibə şəraitində olduğuna görə Azərbaycan alternativ xidmətlə bağlı xüsusi bir qanun qəbul edə bilməmişdir.

Sonda onu da qeyd etməliyik ki, ECRİ-nin bəzi insanların konkret cinayət əməllərinə görə məsuliyyətə cəlb olunması hallarına və ümumi insan hüquqları məsələlərinə qeyri-bərabər diqqət göstərməsi çətin anlaşılır. Buna görə də, qeyd etmək lazımdır ki, ECRİ daha çox öz nizamnaməsində nəzərdə tutulan məsələlərə, yəni irqçiliyə qarşı mübarizə, irqi ayrı seçkilik, ksenofobiya, anti-semitizm və dözümsüzlük kimi məsələlərə diqqət etməlidir.

Məruzədə Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin vəziyyəti ilə bağlı qeydlər əsaslandırılmayıb. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hüquq müdafiəçilərinin müxtəlif sahələrdə və KİV-də müstəqil işləməsi üçün geniş imkanlar yaradılıb, onların bütün hüquq və azadlıqları təmin olunub, onlar fəaliyyətlərinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmurlar. Məruzədə qeyd

olunan həbs olunmuş şəxslər, konkret cinayət əməlinə görə, məsələn vergidən yayınma, geniş miqyaslı dələduzluq, qanunsuz sahibkarlıq və s. bu cür fəaliyyətə görə saxlanılanlardır. Buna baxmayaraq, humanizm prinsiplərindən çıxış edərək, bir sıra həbs olunmuş şəxslər məhkəmə qərarları və Prezident sərəncamları ilə azad edilmiş və ya əvf olunmuşdur.

Azərbaycan ölkədə tam müstəqil vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına böyük önəm verir. Azərbaycanda hal-hazırda 400-dən çox QHT fəaliyyət göstərir. Hökumətin vətəndaş cəmiyyətinə dəstəyini həyata keçirmək üçün xüsusi bir qurum - QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası yaradılmışdır. Açıq hökumət prinsiplərini - hesabat vermək, şəffaflıq və açıqlığı təmin etmək üçün qanunvericilikdə QHT-lər tərəfindən qrant alınmasına aid olan yeni düzəlişlər qəbul olunmuşdur.